

Kültür, Toplumsal Bellek ve Mekân Temsilleri Üzerine Bir Araştırma: Tillo (Siirt) Örneği

A Research on Culture, Social Memory and Spatial Representations: The Case of Tillo (Siirt)

Süleyman Cengiz EGE

Dr., Siirt Science and Art Center, Siirt, Turkey

Dr., Siirt Bilim ve Sanat Merkezi, Siirt, Türkiye

Orcid: 0000-0003-4525-0428 / E-mail: cengizege@yahoo.com

Nurettin ÖZGEN

Prof. Dr., Ankara University, Department of Geography, Ankara, Turkey

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara, Türkiye

Orcid: 0000-0001-9191-1579 / E-mail: ozgen@ankara.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Ege, S. C. and Özgen, N. (2023). A research on culture, social memory and spatial representations: The case of Tillo (Siirt). *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute, Cumhuriyet Special Issue*, 247-266.

Ege, S. C. ve Özgen, N. (2023). Kültür, toplumsal bellek ve mekân temsilleri üzerine bir araştırma: Tillo (Siirt) örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı*, 247-266.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 23 July /Temmuz 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 18 October / Ekim 2023

Published/Yayın Tarihi: 29 October / Ekim 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: October / Ekim

Issue/Sayı: Republic Special Issue/Cumhuriyet Özel Sayısı

Pages/Sayfa: 247-266

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Süleyman Cengiz EGE, Nurettin ÖZGEN).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Toplumsal yaşamı, kültür öğelerini ve kültürün mekân üzerindeki yansımalarını inceleyerek anlamlandırabiliriz. Tillo, sosyomekânsal ve kültürel özellikleri bakımından, farklı niteliklere sahip bir kasabadır. Tillo hem somut ve hem de somut olmayan kültürel özellikleri ve bulunduğu konum itibarı ile çevresine göre farklı özelliklere sahiptir. Hem yöresel hem de ulusal ölçekte Tillo'nun tanınırlığını arttıran bu mekânsal bağlamlar, kasaba nüfusunun gündelik yaşam pratiklerine nasıl yansımaktadır? Bu soruya cevaben, insan ve mekân arasındaki etkileşime dair üretilen temsillerin neler olduğu, nasıl geliştiği ve ne tür örüntülere alan açtığı irdelenmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden etnografi modeli üzerinden kurgulanmıştır. Zamana karşı direnç gösteren toplumsal belleğin mekâna yansımaları üzerinden Tillo'da toplumsal mekânın ritminin anlaşılması, toplumsal bellek ve mekânsal temsillerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Tillo'daki kültürel bellek öğelerinin ilişkisel mekân özellikleri analiz edilmiştir. Bu amaçla, çalışma alanına dair literatür incelenmiş, notlar tutulmuş, fotoğraflar çekilmiş ve mekân temsil(ler)i üzerinden ilişkisel örüntüler, literatürden de yararlanılarak, çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda, kamusal alan ve gündelik mekân pratikleri açısından başta cas evleri, sabatlar, medreseler, türbeler gibi somut ve ışık hadisesi, icazet töreni, bayramlaşma ve evlilik pratikleri gibi soyut kültür öğelerinin yaşamsal pratiklerin temel paydaşı oldukları ve ayrıca kültürel belleğin sosyomekânsal tasarımında da önemli yer edindikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tillo, mekân temsilleri, kültür, bellek, çokkültürlülük

Abstract

We can make sense of social life by examining cultural elements and the reflections of culture on space. Tillo is a town with different characteristics in terms of its socio-spatial and cultural characteristics. Tillo has different characteristics compared to its surroundings in terms of both tangible and intangible cultural characteristics and its location. How do these spatial contexts, which increase the recognition of Tillo both locally and nationally, reflect on the daily life practices of the town population? In response to this question, the representations of the interaction between human beings and space, how they have developed and what kind of patterns they have created space for have been analyzed. The research was designed based on the ethnography model, one of the qualitative research methods. It is aimed to understand the rhythm of social space in Tillo and to examine social memory and spatial representations through the reflection of social memory, which resists time, on space. In addition, the relational spatial characteristics of cultural memory items in Tillo were analyzed. For this purpose, the literature on the study area was examined, notes were taken, photographs were taken, and relational patterns were tried to be analyzed through the spatial representation(s) by making use of the literature. As a result of the study, it was determined that in terms of public space and daily space practices, tangible cultural elements such as cas houses, sabats, madrasahs, tombs and intangible cultural elements such as the light incident, icazet ceremony, feast and marriage practices are the main stakeholders of vital practices and also have an important place in the sociospatial design of cultural memory.

Keywords: Tillo, space representations, culture, memory, multiculturalism

Giriş

Mekân üzerinde yer alan dini inanca ait yapılar ve yaşam pratiklerine ait değerler, nesne ve insan arasındaki etkileşim hakkında ipuçları vererek sosyal yaşamın çözümlenmesine yardımcı olurlar. Mekân ve toplum arasındaki etkileşimi çözümlenebilmek için Beşerî Coğrafya araştırma yöntemlerinden biri olan nitel araştırma metodu uygulanmıştır. Gözlem ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, araştırma sahasına ait algı, tutum ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve objektif bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir araştırma şekli olarak ifade edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 39). Nitel araştırma deseni olarak etnografi (kültür analizi) modeli tercih edilmiştir. Etnografi, araştırmacının ortak bir kültüre sahip grubun değer yargılarının, davranış tiplerinin ve paylaştıkları dilin öğrenilen şekillerini tanımladığı ve yorumladığı modeldir. Etnografi başta katılımcı gözlem yolu ile araştırmacının insanların günlük yaşamının içine girdiği araştırma ve veri toplama sürecini içerir (Creswell, 2018, s. 90). Araştırmanın oluşturulmasında katılımcı gözlem (participant observation) yolu ile topluluğa ait bilgilere ulaşmaya çalışılmıştır. Katılımcı gözlem yolu ile öğrenilmek istenen bilgi için topluluğun yaşamına dâhil olmak gerekir. Gözlemlemek de soğukkanlı ve tarafsız bir şekilde izlemeyi ve gördüklerini duyduklarını değer-yüksüz olarak kaydetmeyi gerektirir (Gulbenkian Komisyonu, 2016, s. 28). Katılımcı gözlem, gözlemci ile gözlenen kişilerin beraber olduğu, gözlemci ve gözlenen arasında bir yakınlık içeren dolayısı ile gözlemcinin kendilerinden biri gibi olduğu düşünülen ortamlarda yapılan bir gözlem türüdür. Bu gözlem tekniği ile dışarıdan gözlem tekniğine oranla daha çok ve daha geçerli bilgiye ulaşılabilir (Karasar, 2017 s. 202). Araştırmanın kuramsal çerçevesi Henri Lefebvre ve David Harvey'in mekânın üretimi ve mekân temsilleri üzerinden literatüre dayandırılmıştır. Toplumsal yaşamda bir arada yaşayabilme konusu Will Kymlicka ve Milena Doytcheva'nın Çokkültürlülük teorileri üzerinden temellendirilmiştir. Toplumsal bellek konusunda Maurice Halbwachs'ın fikirlerinden faydalanılmıştır.

Mekân, uzam kavramının karşılığı olarak, içinde yaşam etkinlikleri ve eylemlerini sürdürmesine elverişli, çevre olarak ifade edilir (Keleş, 1998, s. 128). Fiziksel ve toplumsal boyutu iç içe olan mekân, özel, kamusal bilişsel, düşsel, algısal soyut ve mimari gibi pek çok anlamı içerisinde barındırır (Solak-Güleç, 2014, s. 62). Her mekân, kendine has bir kimliğe sahip olduğu gibi insan da mekânı bir kimlik unsuru olarak görebilir (Alver, 2007, s. 25). Toplumun, bir mekânı paylaşabilmesi konusundaki temel soru mekânın üretimidir. Şehirlerin aktif olarak kullanılması; mekâna yayılma, şehirlerin sıkışması ve genişlemesini beraberinde getirmiştir. Şehirlerin özgüllüğü günümüzde yeni yeni kavranıyor olsa bile şehirlerin toplumla ve toplumu oluşturan öğeler ile (kırsal, kentsel, devlet, politika) ve toplumun tarihi ile ilişkisi çok eskilere dayanır. Şehrin bir tarihi vardır; tarihsel süreç içerisinde insanlar sürekli olarak şehri bir nesne olmaktan çıkarıp üretilen bir mekâna dönüştürmüştür (Lefebvre, 2017, s. 63-64). Harvey'e (2016, s. 11) göre mekân kavramı, insanı biçimlendirdiği gibi onun tarafından da şekillendirilen toplumsal bir boyuta sahiptir. Mekân, görülenin sadece fiziksel varlığı değildir. Mekân zamanı içerisinde barındırır. Zaman, modernitenin baskın hale gelmesi ile mekânda görünmemeye, kaybolmaya başlar (Lefebvre, 2016, s. 120). Toplamların sosyal özellikleri aidiyet işaretleri üzerinden anlaşılabilir. Mekân üzerindeki bu imge ve anlatılar bir nevi hafıza taşıyıcısı, aktarıcısı görevi üstlenerek geçmiş günümüze taşırlar. Bu anlamda birey, grup veya büyük toplulukların anlaşılması için en etkili yollardan biri mekâna ait kodların çözülmesidir. Eşya ile insan arasındaki ilişkiler mekân üzerinde şekillendiği ve birtakım değerler yüklenerek bilgiyi temsil ettiği için hangi anlamları taşıdığına irdelenmesi gereklidir. Bu anlamda araştırmamız, mekânı sadece mimari özellikleri ile değil yaşam pratikleri ile de irdelemeyi amaçlamaktadır.

1. Araştırma Sahasına Ait Genel Bilgiler

Tillo adı etimolojik olarak Süryanice kökenlidir. Süryanice yüksek ruhlar, Arapça "tepe, yüksek yer" anlamına sahiptir (Arslan, 2008, s. 352). Tillo konum olarak yakın çevresine göre daha yüksek bir irtifaya (1170 m) sahip olduğu için bu şekilde bir adlandırma yapıldığı düşünülebilir. Tillo fonksiyonel özellikleri açısından küçük bir kasaba özelliği gösterir. Nüfus ve ekonomik yapılanma açısından kır özelliği gösteren Tillo'da gündelik ihtiyaç ve alışverişler, çoğunlukla kasabadan değil, Siirt il merkezinden/şehirden temin edilmektedir.

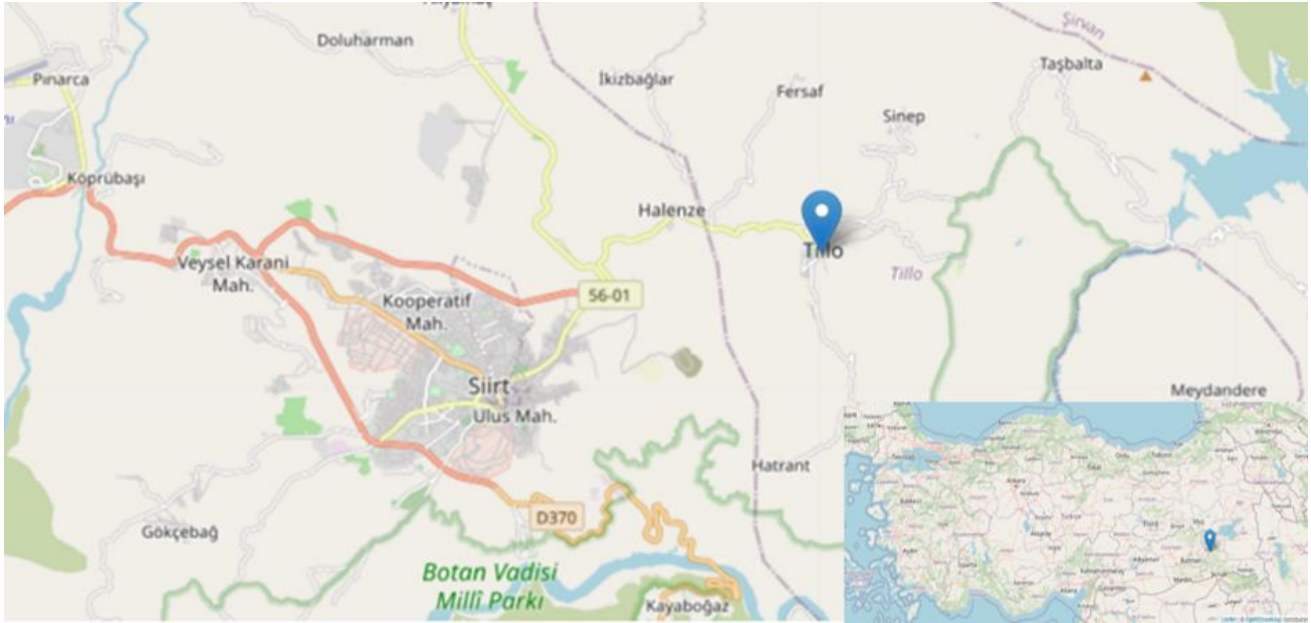
Kırsal yerleşmelerden göç yoluyla gelen nüfus başta olmak üzere, özellikle medrese eğitimi için farklı illerden gelen öğrencilerle birlikte Tillo'nun nüfusu karma bir nitelik göstermektedir. Demografik çeşitlilik bakımından Tillo, Siirt'in küçük bir kopyası niteliğindedir. Siirt şehri, imparatorluk döneminden bu yana çok kimlikli bir toplumsal yapıya sahiptir. Yöre insanı geçmişten gelen kimlik çeşitliliğine toleranslıdır. Siirt yöresi Müslüman, Protestan, Katolik, Süryani ve Ermeni inancına sahip topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Cumhuriyetin ilanından önceki zaman diliminde de yörede Türk, Kürt ve Araplardan oluşan bir nüfus yapısı vardı (Obuz, 2017, s. 42-43). Dolayısıyla Hristiyanlık ve İslamiyet'in etkin olduğu dönemlerde yörenin kültür ve ilim merkezi olduğu anlaşılmaktadır (Boran vd., 2013, s. 23).

Tillo hem dini eğitim hem de coğrafi lokasyonu (Şekil 1) bakımından kutsal topraklara yolculuk edenler için önemli bir güzergâhta yer almaktaydı. Nitekim İbrahimhakkıoğlu'nun (2012, s. 26) da belirttiği gibi, İslamiyet dönemi boyunca medrese

eğitimiyle ün kazanan Tillo, “eski zaman yolculuklarında başlıca hac güzergâhlarındandı”. Tillo’nun hac yolculukları sırasında belirli bir uğrak ve yol güzergâhında yer alması, İslami inanç ve değerlerden etkilenmesine ve sonuç olarak günümüzdeki sosyokültürel yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tillo’da dikkat çeken başlıca somut kültürel yapılar arasında, beşi tarihi olmak üzere, dokuz cami, Tillo kabristanı, Sultan Memduh mezarlığı divanhane, çilehane, yeşil kuyu ve yörenin tanınmış kişilerin türbeleri yer almaktadır. Sultan Memduh Mezarlığı kasabanın yüksek kesimine konumlanmış tarihi özelliği olan bir kabristandır. Bu kabristana genellikle Sultan Memduh’un soyundan gelenler ve ona yakın olanlar defnedilmiştir. Yeşil kuyu, çilehane, dua tepesi gibi tarihsel yapılar ile Tillo, mekânsal olarak inanç temelli öğeler ile çevrilidir. Kasabadaki medreseler hem nicelik hem de kültür aktarımı açısından varlıklarını arttırarak devam ettiren, toplumsal insanın önemli kurumlarındandır. Tillo’da yer alan cami ve türbeler zaman zaman restorasyona alınmaktadır. Fakat tarihsel özellikler dikkate alınmadan yapılan restorasyon işlemleri bu yapıların asli görünümünü değişikliğe uğratmaktadır. Ulu Cami yapılan restorasyon işlemleri sonrası tarihsel özelliğini kaybetmiş yeni inşa edilmiş bir yapıya dönüşmüştür. Ayrıca Tillo’da bulunan tarihsel yapılar değişik zamanlarda eklemeler yapılarak yapılaş amaçlarının dışında farklı görünümlemler ile yeni yapısal özellikler göstermeye başlamıştır. Örneğin Sultan Memduh camiiinin bulunduğu alan türbe, cami ve mezarlık içeren eklemeli bir yapı halini almıştır. Dinsel mekânlara dair yaşamsal pratikler ile kamusal alana yayılan ilişkisellik simbiyotik bir bağıntılar sistemi oluşturmaktadır. Bu bağıntılar sosyal yaşama ait örüntülerin çözümlenmesine dair çeşitli kodlar barındırır. Bireyin sahip olduğu tüm duygu durumlarından, zihinsel tasarım ve üretilen anlamların kadrajına değin mekân, bireyin ve dolayısıyla toplumun belleğine taşınır ve yer edinir. Böylelikle geçmişi günümüze bağlayan mekân ve temsillerindeki tema ve içerikler hafızanın geleceğe taşınmasını sağlayarak geçmişe ait bilgileri günümüze taşırlar.

Şekil 1.

Tillo ilçesinin Türkiye ve Siirt’teki konumu.

Kaynak: OpenStreetMap 2023’ten faydalanılarak aktarılmıştır.

Yörede türbelerin ziyaret edilmesi ritüeli Tillo halkı tarafından olduğu gibi ziyaretçiler tarafından da devam ettirilmektedir. Ritüel kavramı Tillo’da pek kullanılan bir kelime olarak karşımıza çıkmasa bile gündelik yaşam pratiklerinde çeşitli şekillerde izlenebilir. Tillo’da türbe ve camilerin dışında da sosyal yaşama ait bazı ritüeller devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Türbe ziyareti için türbeye gelen kişi bulunulan zamanın dışına çıktığı gibi içinde bulunduğu türbeyi çevreleyen çit, duvar ve taşlarda anlamlarını yitirir ve farklı anlamlar ifade etmeye başlar (Karakaş, 2014, s. 67). Tillo, yetiştirdiği dini şahsiyetlerden dolayı çeşitli menkıbelere ev sahipliği yapar. Menkıbeye konu olan olaylar korkutma, şaşırma öğeleri içerebileceği gibi kişiyi yüceltme ve ona karşı saygı uyandırma içeriğine de sahip olabilirler. Bunun sebebi menkıbeye konu olan kişinin dini olarak önemli bir konumda yer alması ve bulunduğu zamanda otorite olarak kabul edilmesidir. Sahip olduğu bu otorite yöresel olarak devam ettirilmeye çalışılır. Tillo yöresinde yaşayan İsmail Fakirullah, İbrahim Mücahid ve Sultan Memduh Hazretlerine atfen anlatılan ateşte yanmama olayları yöresel menkıbelere örnek olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak, bu çalışmada amaç, Tillo’da zamana direnç gösteren mekân ve temsillerine ilişkin çözümlenmelerde bulunarak, toplumsal belleğe dair kültürel ve sosyomekânsal örüntülerin bağlamını analiz etmektir. Bu bağlamda, mekân ve kültürel kurulumla dair simbiyotik bağıntıları açıklamaktır.

2. Kültür, Kimlik, Toplumsal Bellek ve Mekân Temsilleri

Kültür, hafızaya kaydedilmiş sınırlılıklar ve öğrenilmiş yaşamsal alışkanlıklardır. Uygur'un (2013, s. 18) da işaret ettiği gibi insanın ortaya koyduğu ve içerisinde bulunduğu gerçekliktir. Bazı kuramcılar kültür tanımlaması yaparken inançlara dayalı oluşturulan kurallar bütünü ifadesini kullanarak inanç sistemini de kültürel bir unsur olarak aktarır (Deal & Kennedy, 2000, s. 230). Bu bağlamda din, insanoğlunun kültür öğelerindedir ve Tillo'da etkin olan İslam inancı önemli bir kültür öğesi olarak gündelik hayatın şekillenmesinde etkin bir rol oynar. Manevi kültürün oluşumunda İslam kültürü etkin olduğu için manevi kültürel birikim ve dinsel yapının benzerliği birbirini içerimler (Kongar, 2013, s. 26-27). Kültür, insanlar arası iletişim ve etkileşim ile önceki insanlar tarafından ortaya çıkarılan, birey ve grupları birleştirerek bireyde sosyal doyum sağlayan, geçmişten günümüze aktarılan (Güvenç, 1972, s. 95-108) ve süreklilik ile beraber değişim geçiren bir yapıya sahiptir.

Kimlik, bireyin kendisinden önceki kuşakların anlatım ve aktarımları doğrultusunda sosyal olarak kendisini konumlandırma şekli olarak düşünülebilir (Hall, 2002, s. 79-80). Kimlik, geçmişe bakan yönü ile geçmişten aktarılan bellek öğeleri ile iç içedir. Kişi ve gruplar, toplumsal hafıza ile aktarılan anlam ve değerlere göre tutum ve davranışlar sergilerler. Tillo, sahip olduğu kültürel geçmişe ait bellek öğelerini günümüze taşıyabilmiş bir toplumsal hafızaya sahiptir. Ancak bu aktarıma rağmen kültürel mirasın gündelik hayatta uygulanma biçimleri ve yoğunlukları değişiklik göstermektedir. Dil, din, etnik grup kimliği gibi doğuştan insanlara verili olan özellikler birey ve grupları kategorilere ayırmak için kullanılır (Kaplan, 2012, s. 21). Farklılık ve çeşitlilikler toplumsal yaşama zenginlik katar ve çokkültürlü toplumları ortaya çıkarır. Çokkültürlülük, kültürel çeşitlilik olarak düşünülebilir. Bu anlamda farklı etnik aidiyeti, dini inancı olan birbirinden farklı sosyal grupların birlikte yaşama becerisi çokkültürlülük olarak tanımlanabilir (Doytcheva, 2016, s. 12).

Gelenekler ise, belirli davranışsal uygulamaları içeren gelecek nesillere aktarılan hem gerçek hem de hayali anlamları barındıran sembol, ritüel ve davranışlardan oluşan toplum pratikleridir (Marshall, 2005, s. 258-259). Toplumların gündelik yaşam pratikleri ile ürettikleri gelenek ve görenekler, manevi değerler ile beraber ortaya koydukları fikir ve sanat eserleri kültürün birer göstergesidir. Kültürel öğelerin taşıyıcısı olarak bellek, nelerin hatırlanacağı veya nelerin unutulacağı arasında seçicidir. Bu seçicilik bir bahçede yetişen bitki türlerinden bazılarının özenle seçilerek toplanması bazılarının ise kesilerek yok edilmesi gibi düşünülebilir (Auge, 1999, s. 47). Bu şekilde düşünüldüğünde bellek, grup ve toplumların anlam ve değer dünyalarını seçen veya yadsıyan bir rol oynar. Toplumsal olarak düşünüldüğünde Tillo'nun veya herhangi bir yerin hafızası hem geçmiş hem de güncel yaşam pratiklerinden oluşur. Birey ve gruplar üyesi oldukları, içinde yetiştikleri anlam ve değerler bütününe bir parçası olarak ortak bir toplumsal belleğin üretiminde rol alırlar.

Dil, toplumsal belleğin oluşumunda başat bir rol üstlendiği gibi kültüre ait davranış, algı ve tutumları toplumsal hafızanın sonraki nesillere aktarımında da önemli bir rol oynar. Dil temelli kültür aktarımının sürekliliği, kültürün silinmesinin ve yok olmasının önüne geçer. Kültürel aktarımın değişiklik göstermesi, grup ve toplumsal belleğin de değişmesine, sergilenen gelenek, görenek, tutum ve davranışların farklılaşmasına neden olur (Can, 2017, s. 30).

Bellek, sürekli iletişimini sürdüren canlı bir varlığa benzetilebilir. Ancak, iletişim ve etkileşim kesintiye uğrar veya durursa gerçeklik değişikliğe uğramaya başlayacak ve sonuç olarak unutmaya ortaya çıkacaktır (Assman, 2015, s. 45). Yer, sahip olduğu tarihsel ve ilişkisel içeriklerden dolayı toplumu kimliklendirici bir öncül olarak düşünülebilir (Augé, 1999, s. 134). Birey üyesi olduğu topluma benzemek ve uyum içinde yaşamak için toplumun inanç, değer, tutum ve değer kalıplarını öğrenmeli ve onlara uygun davranışlar sergilemelidir. Bu uyumu gerçekleştirmek ve kendini topluma kabul ettirmek için kullanacağı araç dildir. Dil sayesinde birey dahil olduğu toplumun üyeleri ile etkileşime girer ve onlarla sosyalleşmiş olur. İnsan içerisinde yetiştiği topluluğun üretmiş olduğu tutum, davranış ve değer kalıplarının anlamlarını gruptan ayrılma ve hatta artık hiç uygulamaya bile unutmaz (İnceoğlu, 2011, s. 11).

Gündelik kavramı, kültürün üretimi olan öğelerin yaşam tarzına dönüşmüş hali olarak tanımlanabilir (Lefebvre, 2016, s. 40). Bu anlamda gündelik kavramı çok geniş bir anlam ve içeriğe sahiptir. Sosyal etkileşim ve yürütülen faaliyetler gündelik yaşamın yeniden üretilmesini sağlayarak üretim tarzını belirler (Harvey, 2016, s. 183). Mekân hem kültürel hem de zihinsel süreçlerin etkileşimi sonucunda şekillenir. Bu nedenle statik durağan bir mekândan söz edilemez (Lefebvre, 2016, s. 24-25). Grup veya toplumlar; anıtlar, kutsal yerler, müzeler ile mekânı işaretledikleri gibi bayramlar, yıldönümleri gibi uygulamalar ile de aidiyetlerini ortaya koyabilirler (Nora, 2006, s. 23). Mekân çoğu zaman geometrik bir biçim, somut bir yapı ve içeriği belirsiz bir anlamda kullanılır. Oysa mekân fiziksel olarak içerenin içerikten haberdar olmadığı boş bir çevre değildir (Lefebvre, 2016, s. 21). Mekân birey ve grupların şekillenmesinde rol oynadığı gibi birey ve gruplar da mekânın şekillenmesinde rol oynayarak toplumsal bir içeriğe sahip olur (Harvey, 2016, s. 11). Mekâna ait deneyimler birbirine bağlı bir içeriğe sahiptir. Her bir mekânsal deneyim mekânsal bilginin üretiminde rol oynar.

3. Tillo'da Gündelik Hayat, Tarih ve Kültürel Bellek

Tillo, etnik ve dilsel çeşitlilik açısından çokkültürlü bir yerleşim yeridir. Tillo sosyomekânsal olarak üç kültür grubunun beraber yaşama becerisi gösterebildiği çokkültürlü bir toplum yapısı gösterir. Tillo'da lokasyon olarak kültür gruplarının belli bir yerde homojen olarak toplanması söz konusu değildir. Aksine farklı kültür gruplarının aynı mahalle, aynı sokakta heterojen bir dağılımı söz konusudur. Yörede bulunan kültür grupları arasında ayrışma, dışlama/dışlanma, ötekileşme/ötekileştirmenin yerine karşılıklı saygı ve kabul vardır. Bu durum karşılıklı evlilikler, ortak ticari faaliyetler, dil çeşitliliği, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin varlığı ile kendini göstermektedir.

Yörede Arapça ve Kürtçenin dışında Türkçeyi de konuşabilen bireyler, sosyal ilişkilerin karşılıklı tanıma/tanınma üzerine inşa edildiğine işaret eder. Sosyomekânsal olarak birbiri ile uyum içinde beraber yaşama becerisi gösterebilen toplumsal bir kurulum mevcuttur. Tillo, toplumsal belleğe ait kültürel öğelerin gündelik hayatta sıklıkla sergilendiği yerlerden biridir. Tillo'da hem Arapça ve hem de Kürtçeyi bilen bireyler kasabanın renkli dilsel çeşitliliğini gündelik hayatta sergilerler. Karşılıklı kültürel kabul iki dilin de öğrenilmesinin yolunu açmış ve kolaylaştırmıştır.

Dilsel açıdan Tillo'da üç dilin konuşulması yörenin özgün ve melez bir toplumsal yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Toplumsal açıdan düşünüldüğünde toplumu oluşturan bireyler "iki kültürlü"dür. Birey aynı mekânı paylaştığı toplum ile etkileşim ve iletişimini arttırarak sosyal açıdan kaynaştıkça kültürel olarak zenginleşmeye başlar (Nisbett, 2015, s. 172). Bireyler toplumun diğer üyeleri ile kaynaşma ve etkileşimlerini arttırdıkça kültürel olarak zenginleşirler. Kendini toplumdan soyutlayan birey ne kadar zengin bir kültür grubu içerisinde bulunursa bulunsun o toplumun kültürel zenginliğinden faydalanamayacaktır.

Tillo'da ortak mekân kullanımı benzer davranış şekillerini ve kültür aktarımını ortaya çıkarır. Tillo'da Kürtçe ve Arapça konuşan kişilerin varlığı bu dillere ait kültürel etkileşimin artmasına ve kasabanın "iki kültürlü" bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur. İki dilin aynı anda biliniyor olması birbirinden farklı kültürlere sahip olan iki etnik yapıya ait kültürlerin öğrenilmesine fırsat vermiştir. Tillo'da Arap kökenli bireyler, Kürt kökenli bireyler ile Kürtçe konuştuğu gibi Kürt kökenli bireyler de Arap kökenli bireyler ile Arapça konuşabilmektedir.

Siirt ve Tillo, yöresel ve ulusal olarak "Evliyalar Diyarı" olarak anılan yerlerdir. Bu adlandırma yörede yaşamış ve İslam alimi olarak ün salmış şahsiyetlerin varlığından kaynağını almaktadır. Tillo özelinde düşünüldüğünde Erzurumlu İbrahim Hakkı ve onun hocası olan İsmail Fakirullah, İslami ilimlerle ilgilenmiş, Tillo'nun inanç kültürünün zenginleşmesine katkıda bulunmuş, yerel ve ulusal olarak ün salmış şahsiyetlerdir. Hem bu iki isim hem de yörede yetişmiş diğer İslam alimleri Tillo'nun İslami kimlik ve değere sahip olmasını sağlamıştır.

Tilloluların, Tillo'dan övgüyle bahsetmesi burada yetişmiş önemli şahsiyetlerle hemşeri olmalarına dayandırılmaktadır. Bu övgü ve övünme hali mekânın yörenin anlamsal olarak yüceltilmesine kadar uzanabilmektedir. Tillo ve yöre halkı medreselerde İslami eğitim ve irşat çalışmaları yürütmüş olan bu şahıslara gönül bağı ile bağlıdır. Tillo'nun kutsal bir yer olmamasına rağmen yöre halkında oluşturduğu bu mekânsal bağlılık inanç temelli bir aidiyet ilişkisi üzerinden değerlendirilebilir. Tillo ilçe merkezinde İslami gelenek, öncelikle aile ve yakın çevredekilerin aktarımıyla gerçekleşir.

İslami eğitim kuruluşları olarak medreseler de toplumun genç gruplarına dinsel bilgileri aktarırlar. Tillo, İslami geleneğe ait yapıların yoğun olarak konumlandığı mekânsal bir görünüme sahiptir. Kasabada yerel yapılanmada dikkati çeken en önemli unsurlar camii, türbe ve mezarlıklardır. Tillo'nun (Şekil 2) şehir imar planı bu yapılara göre düzenlenmiş gibidir.

Şekil 2.

Tillo kasabası uydu görünümü

Kaynak: Google Map, 2023.

Yörede pek çok dini şahsiyetin yetişmiş olması ve geriye bıraktıkları eserlerin toplumsal hafızada yer edinmiş olması bu yapısal durumu ortaya çıkarmıştır. Bu kişiler yörenin ve hatta bölgenin inanç ve fikirsel yaşamına etki etmiş ve günümüzde hala ayakta kalabilen yapı ve eserler bırakmıştır (Özgen, 2012, s. 258). İsmail Fakirullah ve İbrahim Hakkı Tillo kasabasında belleklerde en fazla iz bırakmış şahsiyetlerdir. “Tillo’nun en tanınmış kişisi kimdir?” sorusunun cevabı pek çok kişi için Erzurumlu İbrahim Hakkı’dır şeklinde olacaktır. İbrahim Hakkı aslen Erzurumlu olmasına rağmen çocukluk yıllarından itibaren Tillo’da yetişmiş ve İslami ilimler alanında önemli eserler bırakmış bir şahsiyettir. Onu önemli kılan ve günümüzde hala belleklerde yer edinmesini sağlayan zamanında geniş bir toplumsal tabana ulaşabilmesi ve onları etkileyebilme gücüdür. Medrese-i Fahriyede dini eğitimler alırken aynı zamanda babasından da (Molla Kasım) din ve dünya ilimleri ile ilgili dersler alır. İbrahim Hakkı 24 (yirmi dört) yaşındayken babası vefat eder. Babasının vefatından sonra babasının görev yaptığı Ulu Camiye imam ve müderris olur. Geçmişte imamların sabit bir geliri olmadığı ve İbrahim Hakkı kimseye yük olmak istemediği için toprak işleri ile uğraşır. Bunun için günümüzde Dua Tepesi adı ile anılan Tillo’ya 3 (üç) km uzaklıktaki araziye ekip biçerdi (Arslan, 2008, s. 359). İbrahim Hakkı’nın en tanınmış eserlerinden biri olan *Marifetname* Türkçe yazılmıştır. Ayrıca kitap, risale ve mecmualardan oluşan 58 (elli sekiz) kadar eser bırakmıştır (Arslan, 2008, s. 371). İlçenin günümüzde hem dini ilimler hem de inanç turizmi açısından revaçta olması bu iki şahsiyetin toplumsal hafızada bıraktıkları eserler, anlatılar ve yapıların günümüze ulaşması ile ilgilidir.

3.1. Evlilik Töreni ve Ailenin Kurulumu

Sosyal ilişkilerin çeşitlenmesi ve her iki taraf için de önceden bilinen ve kabul edilen bir gerçekliktir (Halbwachs, 2016, s. 191). Toplumsal olanın üretimi ve yeniden üretim mekanizmasının sağlanması için aile, mekânsal varoluşun en önemli (Lefebvre, 2016, s. 244) yapı taşıdır. Aile, grup ve toplulukların en küçük birimi olup toplumun filizlendiği yerdir. Aile, anne baba ve çocuklardan oluşan küçük bir grup olarak düşünülmesine rağmen aslında büyük toplumun birleştiricisi ve bütünleyicisidir (Halbwachs, 2016, s. 194). Birey açısından topluma ait inanç sistemlerinin, adet, gelenek ve göreneklerin ilk karşılaşma yeri ailedir. Aile üyeleri yaşamsal pratikleri ilk önce aile içerisinde tecrübe ederler. Kültürel hafızanın yeni nesillere aktarımı ve sürekliliği evliliği, toplumsal üretimin merkezine yerleştirir. Kişiler, evlilik aracılığı ile topluma üyeliklerini sağlamlaştırarak bu durumu benliklerinde daha fazla hissetmeye başlarlar. Bu yolla topluma duydukları aidiyet artmaya başlar. Sosyal anlamda evlilik topluma ait ritüel ve uygulamaların birey tarafından uygulanması ve içselleştirilmesinin yolunu açar. Birey, toplumun inanç ve değerlerine ait imge ve sembolleri daha fazla kullanmaya başlar. Bu sayede evlilik toplumun sürekliliğini sağlayan bir uygulamaya dönüşür. Evlilik sahip olduğu biyolojik anlamların dışına çıkarak toplumun yeniden üretilmesini sağlayan bir olgu haline gelir. Tillo özelinde bakıldığında evlilik geleneksel olarak birtakım ritüel ve uygulamaları içeren bir yapıya sahiptir. Yörede geçmiş zamanlardan biriktirilerek gelen kız isteme, kına gecesi, söz ve nişan adetleri günümüzde de uygulanmaya devam eder. Tillo’da evlilikler geçmişte sadece yöre içi evlilikler şeklinde gerçekleşirken

günümüze yaklaştıkça eğitim ve ekonomik gelir seviyelerinin artması ile beraber yöre dışı evliliklere evrilmeye başlamıştır. Akrabalar ve yakın komşular arasında gerçekleşen evlilikler yerini farklı yörelerden damat ve gelinlere bırakmaya başlamıştır. Evliliğin gerçekleştiği mekâna göre düğüne ait ritüellerin uygulanma şekli değişikliğe uğrayabilir. Evlerde yapılan düğünlerde kadın ve erkekler birbirlerini görmeyecek şekilde konumlanırken, düğün salonlarında gerçekleşen düğünlerde karma bir konumlanma izlenebilir. Düğünlerde dikkat çeken unsurlardan biri İslami ritüel şeklinde tekbir ve salavatlar getirilmesidir. Bu uygulamalar, toplumsal kurulumun dini öğeler üzerinden inşa edilmesi isteğinin bir göstergesidir.

Tillo'da aile içinde kadın ve erkeğin bürünmesi gereken roller geleneksel kurallar üzerinden şekillenir. Eril ilkeler kız ve erkek çocuklara küçük yaşlardan itibaren öğretilerek geleneksel yapı korunmaya ve sürdürülmeye çalışılır. Küçük yaşta bir çocuk toplum ile ilgili anlam yüklü fikirlere sahip değildir. Toplumsal bilgiyi aile, arkadaş ve okul çevresinden öğrenebilir. Bu şekilde toplumsal tutum ve davranışları deneyimleyerek, tekrar ederek kişisel hafızasını toplum üzerinden şekillendirmeye başlar (Halbwachs, 2016, s. 20-21). Tillo'da aile, çocukların toplumsallaşmaya başladıkları en küçük ve etkin birimdir. Çocuklar Tillo kültürüne ait öğeleri zaman ile içselleştirir ve birer kültür aktarıcısı konumuna geçer. Ancak değişen yaşam koşulları ile beraber gençler iş veya eğitim amacı ile ilçeden ayrılmakta ve geri gelmemektedir. Bu durum yaşam pratikleri uygulanmadığı için kültür aktarımını kesintiye uğratmaktadır. Tillo'da kadın bireyler, kamusal alanların erkek bireyler tarafından yoğun kullanımı ve mahremiyet kaygılarından dolayı gündelik hayatta pek görülmezler. Marketlerden erkekler alışveriş yapar, çayhanelerde erkekler oturur, meydan ve sokaklarda erkekler gezer. Kadın ancak bir yerden bir yere giderken görülebilir. Ancak Tillo'ya türbe ziyaretleri için yöre dışından gelen kadınlar kasabanın her bir köşesini keşif için sokaklarda kendilerine yer bulabilirler. Türbelerde, camilerde, Yeşil Şifa kuyusunda, Üstad tepesinde ve pek çok yerde dışarıdan gelen kadın bireyler sıklıkla görülebilmektedir. Kadın bireylerin en sık ziyaret ettiği yer ise Sultan Memduh'un eşi olan Hasya Hatun türbesidir.

3.2. Tillo'da Dilsel Çeşitlilik

Günümüz dünyasında bağımsız devlet sayısı 184 kadardır. Bu devletlerin içerisinde yaşayan dil grubu sayısı 600 civarında iken 500 kadar da etnik grup mevcuttur. Bu ülkelerin etnik yapısına bakıldığında bu ülkelerin çok azı aynı ulusal topluluğun üyelerinden oluşur (Kymlicka, 1998, s. 25). Bu bilgiler doğrultusunda dünya üzerinde bulunan ülkelerin çoğunun heterojen bir yapıya sahip olduğu toplum yapılarının çok az olduğu söylenebilir. Dil "tek gerçek vatan, ayağını basabileceği tek toprak, başını sokabileceği, sığınabileceği tek ev" (Foucault, 2014, s. 30) olarak tanımlanabilir. Dilin birey olarak kişinin varlığına katkısı yanında kolektif kimlik grupları ile de özdeşleşmek (Kaplan, 2012, s. 42) gibi bir yönü de vardır. Toplumlar mekânı adlandırarak toplumsal imgeleri dilsel anlam kodları ile inşa etmeye başlarlar. Tillo etnik ve dilsel açıdan zengin bir toplumsal yapıya sahiptir. Geçmişte yörede farklı toplulukların bulunmuş olması toplumsal belleğin çeşitli ve zengin olmasını sağlamıştır. Günümüze gelindiğinde Türk, Arap ve Kürt kökenli bireylerin yörede yerleşik olduğu görülmektedir. Genelde kamu kurumlarında görev yapan ve anadili Türkçe olan nüfus ile kasaba çokkültürlü bir kasaba niteliği gösterir. Tillo'ya ait geçmiş kayıtlara bakıldığında yazarı bilinmeyen bir raporda (1926) şu ifadeler yer almaktadır. "Fakirullah'ın ve çocuklarından Memduh'un türbeleri, yaşayan aileleri vardır. Bunlardan başka Türk filozoflarından Marifetname sahibi İbrahim Hakkı'da burada metfundur. Bu köyde İbrahim Hakkı'nın kız çocukları tarafından ahfadi vardır. Fakat bunlar Türkçeyi unutmuşlar, Arapça, Kürtçe konuşuyorlar" (Sılan, 2011, s. 23).

Sosyal açıdan, konuşulan her dil bir mekân içerisinde kendine yer bulur. Dilin anlamlı hale gelmesi ile ortaya çıkan toplumsal söylemler mekân ile ilgili bilgiler verir (Lefebvre, 2016, s. 141-145). Dil toplumsal iletişimin bir sonucudur. Birey kendi çabası ile dili öğrenmiş gibi görünse bile aslında bunu sağlayan toplum ile beraber yaşayabilme becerisidir. Aksi takdirde tek başına yaşayan ve toplum ile iletişim kurmayan birinin dil öğrenmesi ve bunu kullanması düşünülemez. Bu anlamda bir grup veya toplumun kültürünü anlamak için o grup veya toplumun kullandığı dilin öğrenilmesi gereklidir. Düşünme eylemi de dil olmadan düşünülemez. Vasat düzeyde bir düşünme çabası için bile bir dilin varlığına ihtiyaç vardır. Düzensiz yığınları toplum haline getiren öğelerden biri dildir. Arzuları, tutkuları ve amaçlarını ancak dil ile ifade ederek birer topluma dönüşebilirler (Cündioğlu, 2011, s. 2). Bu bağlamda mekân uhdesinde tuttuğu bilgiyi dil aracılığı ile aktarır. Toplumun üretmiş olduğu sembol, işaret ve anlamlar birbirlerine eklenerek mekân hakkında bilgiler verir (Lefebvre, 2016, s. 141). İnsanlar arasında iletişim aracı olan dil bireyi gruba, topluluğa bağlayan bir yapıya sahiptir (Sadoğlu, 2003, s. 1). Cumhuriyetin ilanı ile beraber homojen bir sosyal yapı oluşturma çabasına girilmiştir. Dil konusu, kimlik ve aidiyet oluşturmak için özellikle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Türkçenin yaygınlaştırılması için eğitim çalışmaları ön plana çıkarılmış ve alfabe değiştirilmiştir. Yöreyle ait kayıtlar incelendiğinde Arapça ve Kürtçenin konuşulmaması yönünde raporlar tutulduğu izlenmektedir. Yöreyle ait kayıtların birinde "Civar köylere gidilerek (...) halka Türk olduklarının, çeşitli sebep ve tesirlerle anadillerini unuttukları ve Türk milletinin kültür hamlelerine uymadıkları için geri kaldıklarının kendilerine anlatılması gerektiği (BCA 1944'ten aktaran Obuz, 2017, s. 73) ifade edilmiştir. Bir başka anlatımda halka ve yerele bakış açısı şöyle ifade bulmuştur. "(...) aslen Türk soyundan gelme oldukları halde, Arap diline benzer 'melez' bir dille konuşkandılar" (BCA 1936'dan aktaran Obuz, 2017, s. 73). Siirt'te müftülük yapmış olan ve *Siirt Tarihi* adı altında kitap yazan Ömer Atalay (1946, s. 18) Siirt

il merkezi ve Tillo dâhil bağlı yedi köyde konuşulan Arapçayı şu şekilde tanımlamaktadır: “Türkçe ile Arapçanın karışmasından Arap kırması diyebileceğimiz bir dil meydana geldi”. Esenalı ise, 1945 yılında yazdığı raporunda şu ifadeleri kullanır: (...) çoğu bozuk bir Arapça konuşuyorlar. Kendilerinin Arap olduklarından emin değiller. Türk yahut Kürt olduklarını da söyleyemiyorlar. Böyle melez kalmak da istemiyorlar. Türklere karışmak kolay olsa, sessizce karışmaktan hoşlanacaklar” (BCA 1945’ten aktaran Obuz, 2017, s. 74). Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere etnik ve dilsel çeşitlilik homojen bir toplum oluşturmanın önünde bir engel olarak algılanıyordu. Yönetim “Türkçe dışında bir dil konuşulması milli bir dert ve kara bir leke” olarak görüyor ve değiştirilmesi gerektiğini düşünüyordu (Akverdi 1936’dan aktaran Obuz, 2017, s. 76). Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Peyami Safa’nın görüşleri de hayli şaşırtıcıdır. Ona göre “Türkçe dışında başka bir dil konuşulmasının önüne geçilmesi için hapis cezası teklif edilmeliydi” (Safa 1936’dan aktaran Obuz, 2017, s. 76). Osmanlı devletinin etnik çeşitliliği ve son zamanların yaşayan ayaklanma, isyan ve ayrılık hareketleri milli duyguları yükseltmiş ve tek dil üzerinde yeni bir vatan inşasının önünü açmıştır. Devletin yönetim aygıtının bu korumacı tavrı doğal bir refleks olarak okunabilir (Obuz, 2017, s. 81).

Tillo’da yaygın olarak kullanılan yerel dil Arapçadır. Arapça yerel olarak değişikliğe uğramış ve sahil Arapçadan uzaklaşmıştır. Yerelde konuşulan Arapça, bünyesine Türkçe, Kürtçe ve Farsça kelimeler aldığı için saf bir Arapça olmaktan uzaklaşmıştır. Yörede konuşulan diğer yerel dil Kürtçedir. Kırsal alanlardan devam eden göçler ile kasabaya gelen anadili Kürtçe olan kişiler sayıca her geçen artmakta ve Kürtçenin kullanım yoğunluğunu arttırmaktadır. Türkçe resmi dil olmasının yanında ortak kullanılan dil olarak hemen herkesin hâkim olduğu dildir. Sonuç olarak Tillo dil çeşitliliği açısından oldukça zengin bir kültürel birikime sahiptir. Ancak Arapça ve Kürtçenin yeni nesiller tarafından çok fazla kullanılmıyor olması bu dillerin yok olması tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Kasabada her üç dilin yaygın olarak kullanıldığı izlenmektedir. Kullanılan dil ile ilgili yargılayıcı tavır ve davranışlar izlenmez. Herkes diğer dil grubuna mensup olanlara önyargısız ve sorgulamadan yaklaşır. Dilsel çeşitliliğe duyulan bu karşılıklı saygı Tillo toplumunun huzurlu bir ortak yaşam sürdürülebilmesinin temelini oluşturur. Çokkültürlü bir toplumda olması gereken ön koşullardan biri olarak karşılıklı saygı gündelik hayatta rahatlıkla izlenebilir. Kasabanın yaşça büyük olan bireyleri Arapça ve Kürtçeyi akıcı bir şekilde konuşmaktadır. Çocuk ve gençler ise kendi aralarında akrabaları ve büyükler ile Türkçe konuşmayı tercih etmektedir. Bu durum ailelerin tercih ve yönlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Bazı aileler çocuklarının şiveli konuşmalarının önüne geçmek için yerel dilleri konuşmasını istemez. Bu nedenle ev ortamında veya kamusal alanlarda yerel diller yerine Türkçeyi kullanmaları konusunda telkinlerde bulunurlar. Özellikle Arap kökenli aileler çocuklarının diksiyonlarının bozulmaması için Arapça konuşulmaması yönünde tavır almaktadır.

3.3. Tillo’da Dini Mekân ve Ritüeller

3.3.1. Tillo’da Medreseler ve İcazet Töreni

Tillo’da eğitim üzerinde durulması gereken önemli göstergelerden biridir. 2023 yılı eğitim istatistiklerine göre Tillo’da Millî Eğitim Bakanlığına bağlı örgün eğitim kurumları olarak; 1 ilkokul (175 öğrenci) ve 1 ortaokul (171 öğrenci) hizmet vermektedir. İlçe merkezindeki tek lise ise henüz (2020 yılında) yeni açılmış olup ve 108 (yüz sekiz) kayıtlı öğrencisi bulunmaktadır. Kur’an kursları adı ile konumlanan; Mücahidiye Medresesinde yaklaşık 480 (dört yüz seksen), Memduhiye Medresesinde ise 170 (yüz yetmiş) öğrenci öğrenim görmektedir. İstatistiklerden anlaşıldığı gibi yörede ilçe dışından gelen öğrenciler nicelik olarak oldukça fazladır. Evliyalar Diyarı olarak adlandırılan Tillo’da, Kur’an kursu ortak adı ile faaliyet gösteren dini eğitim kuruluşları, dini hassasiyetler çerçevesinde, halkın sosyal yaşantısını etkilemekte ve dolayısıyla yörenin sosyokültürel yapılanmasında da etkin bir rol üstlenmektedir.

Tillo ilçesinde Memduhiye Medresesi ve Mücahidiye Medresesi (ek bina Hamzeviye medresesi) olmak üzere iki medrese vardır. Yakın zamanlarda, medrese eğitimi için yeni binalar/mekânlar yapılsa da artan yoğun talepten dolayı bu medreseler yetersiz kalmaktadır. Tillo medreselerinde hem yörede bulunan ailelerin çocukları hem de farklı illerden gelen öğrenciler İslami eğitimler almaktadır. Son yıllarda farklı ülkelerden gelen (Suriye, Irak) öğrencilere de rastlanmaktadır. Tillo’da medrese kültürü Hicri 910 yılında yöreye gelen Mevlâna Molla Ali ile başlamıştır. Mevlâna Molla Ali, İsmail Fakirullah’ın büyük dedesidir (Yüce, 2007, s. 431). Medrese kültürünün yaygınlaşması Tillo’da inanç esasları ile şekillenen bir yer kimliğini ortaya çıkarmıştır. Harf Devrimi (1928) ve devamında, Arap alfabesinden Latin harflerine geçilmesiyle birlikte, ülkenin farklı yerlerinde Arapça eğitimi veren medrese geleneği/formatı kısıtlanmıştır (Aktay, 2018, s. 30). Latin alfabesine ve yeni bir eğitim-öğretim formatına geçilmiş olsa da Tillo’daki medreselerde yürütülen eğitim Arap alfabesiyle yürütülmüş ve günümüze kadar devam etmiştir.

Medreseler, birer dini eğitim kurumu olmanın yanı sıra, toplumsal kurulumun inşasında da etkili olmuştur. Hiç şüphesiz, mekân yaşamsaldır ve yaşamı temsil eder. Yaşam ise mekânı hem üreten hem de ürettiği mekândan etkilenen çok boyutlu bir olgudur. Bu olgusal kurulumlardan biri de dinsel mekânlar olarak medreselerdir. İslami geleneklere göre etnik kimlik

özelliklerin vurgulanması medreselerde hoş karşılanmaz. Bu nedenle etnik aidiyetler yerine dini yaşama ait İslami eğitim düzeyi ve edep daha fazla ön plana çıkarılır. Bu nedenle ülkenin farklı yörelerden gelen medrese öğrencileri kendi içerisinde çokkültürlü bir toplumsal yapı oluşturur. İcazet töreni, medrese eğitimini tamamlayan talebelere icazetname isimli belgenin verilmesi ritüelidir. Bir nevi mezuniyet töreni gibi eğitimi tamamlayan kişiye diploma niteliğinde belge verilir. İcazet, hocanın talebesine izin vermesi, hocalığını onaylaması anlamlarını içerir. İcazetname sahibi kişi artık ders verebilecek seviyeye gelmiş demektir. İcazet törenleri için özel zaman dilimleri yoktur. İcazetname alacak öğrenci sayısı belli bir seviyeye geldiğinde tören işlemleri başlatılır. İcazet alacak öğrenci olmayan yıllarda tören yapılmaz. Bu nedenle rutin bir işlemmiş gibi süreli, sabit bir tarih belirlenmemiştir. İcazet töreni herkese açık olup katılım serbesttir. Katılım için herhangi bir davet veya izine ihtiyaç duyulmaz. Törenden haberdar olan herkes katılabilir.

3.3.2. Ölüm Sonrası Ritüeller

Tillo yöresinde ölünün ardından sela okunması halen devam eden uygulamalardan biridir. Ölen kişinin yakın çevresi üç gün süren taziye, mevlit okuma, varsa borçlarını ödeme gibi pratikleri yerine getirir. Bu uygulamalar dini gereklilikler olarak görülür. Taziyelerin camilerde yapılması yaygın olarak devam etmektedir. Taziye camilerde yapılabildiği gibi vefat eden kişinin evinde de yapılabilir. Cenaze sahibi kadın bireyler için evler, taziye kabul edilen yerlere dönüşür. Cenaze sahibinin evinin yeterli gelmediği durumlarda komşu evler de taziye amaçlı kullanılır. Kadınlar için ev gündelik anlamın dışına çıkar farklı bir yere dönüşür. Taziye yapılan yerde vefat eden kişiye en yakın olanlar en önde konumlanır. Taziye yerinde gün boyunca bir imam hatip tarafından Kur'an okunur. Bu dinsel pratikler inanca ait belleğin sürekliliğini ve aktarımını sağlar. Bireyler dahil oldukları bu uygulamalar ile içinde buldukları topluluğa aidiyet hissetmeye başlarlar. Taziye yerleri mekâna ruhsal anlamlar katarak duygu yüklü yerlere dönüştürür.

Defin işlemleri sonrasında mezarlıkta ve camide ihtiyaç sahiplerine para dağıtılır. Cenazeye ait ritüellerden bazıları komşu ve akrabaları ilgilendirir. Taziye süresinde düğün, nişan yapılmaz, önceden planlanmış olanlar ertelenir. Evlerde TV izlenmez, müzik açılmaz. Erkekler sakal bırakır, tıraş olmaz. Bu uygulamalar ile taziye sahibi olanlara sizinle birlikte acınızı paylaşıyoruz mesajı verilmeye çalışılır. Toplumsal birliğin sürmesi için ortak hareket edilmiş olur. Camiler ibadet mekânları olmanın dışında dünyadan son uğurlama yerleri haline gelir. Ölünün eşyaları ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Ayrıca ölen kişi adına maddi durumu iyi olmayanlara Aşetil İmmat denen yemek dağıtılır. Ancak bu ritüeller eskisine göre daha az uygulanmakta ve unutulmaya yüz tutmaya başlamaktadır. Bir süre sonra anılarda kalacak uygulamalara dönüşecektir.

3.3.3. Dinsel Bir Ritüel Olarak Bayramlaşma

Tillo bayram günleri farklı bir yere dönüşür. Sessiz ve sakin olan sokaklar araç ve insan kalabalığı ile dolar. Tillo'da ikamet edenler ile beraber kasaba dışından gelenler nüfus yoğunluğunu artırır. Bayram namazı için Ulu Cami ve Sultan Memduh camilerine gidilir. Bayram namazları birtakım ritüeller içerir. Bayram namazı kılınmadan önce zikirler yapılır. Ardından dualar okunur. Bayram namazı için İmam Hatip Türkçe, Arapça ve Kürtçe bilgilendirmeler yapar, namazın nasıl kılınacağını aktarır. Camide bu şekilde farklı etnik ve dil grupları kendilerine konumlanma imkânı bulur ve tanınmanın, var olmanın, toplumsal olarak aidiyetini hisseder. Tillo'nun iç dilli kardeş şehir adlandırılmasının bir sebebi de bu uygulamalardır.

Çokkültürlü yaşama ait uygulamaların gündelik hayattaki karşılığı olarak da düşünülebilir. Ortak inanç birliği, toplumu oluşturan farklı kültürdeki bireyleri ortak bir çatı altında toplamakta ve eşit bir yaşam öğütlemektedir. İslam inancının temelini oluşturan tüm insanların eşit olduğu bilgisi inançlarına bağlı olan Tillo toplumunda cami içi ritüellerinde sıklıkla gözlenebilir. Bu şekilde toplumu oluşturan bireylerin topluluğa aidiyetleri artmakta, birlikte yaşamın önü açılmaktadır. Bayram namazı sonrasında cami dışında pilav ve kavurmadan oluşan bayram yemeği ikramına geçilir.

Bayram yemeğinin giderleri hayırseverler tarafından karşılanmıştır. Bayram yemeği dağıtımı sınıfsal ayırımın olmadığı bir düzende ilerler. Yaşlı ve genç, zengin ve fakir, Tillolu ve dışarıdan gelen, Türk, Arap, Kürt aynı sıraya girer ve bayram yemeğini alana kadar sırasını bekler (Fotoğraf 1). Bu anlamda cami ve yakın çevresi dini ibadet dışında sosyal anlamlar ile yüklenir, yer aidiyeti ve birlik duygusunun geliştiği, geçmişte yaşadıkları bu yerlere sahip çıkma ve anıların tazelenildiği mekânların birer serencamına dönüşür. Tillo dışında yaşayan Tillolular için bayramlar buluşma, görüşme zamanlarıdır. Bu kişilerin evleri yıl boyunca boş ve kapalıdır.

Fotoğraf 1.

Bayram namazı sonrası yemek dağıtımı.

4. Tillo'da Yerelin Mekânsal Temsili

Tillo tarihsel yapı açısından zengin olan bir yerleşim yeridir. Bu yapılardan bazıları günümüze korunarak gelmişse bile bazıları yıkık dökük harabe durumunda mekânda kendine yer edinmeye çalışmaktadır. Dini anlamlar barındıran çilehane, cami, türbe ve mezarlıklar ile sosyal yaşama ait içerikleri bulunan sabatlar, divanhane, kuyu, kale duvarı ve cas evler bu yapılara örnek olarak gösterilebilir. Somut kültürel mirasa örnek olarak gösterilebilecek olan bu yapıtlardan sabatlar ve cas evler günümüzde kullanışlılığını kaybetmiş harabe durumuna gelmiştir. Bu unsurlardan bazıları turizme kazandırılma kaygılarına ile restorasyon işlemlerine maruz bırakılmakta ve ilk hallerinden farklı görünümle sergilenmeye çalışılmaktadır.

Toplumların sosyal özellikleri aidiyet işaretleri üzerinden anlaşılabilir. Mekân sadece fiziksel varlığı ile anlaşılabilir. Aynı zamanda toplumsal üretim biçimi ile değerlendirilmelidir (Urry, 2015, s. 106). Toplumsal mekân, grup ve toplulukların üretim şekilleri sonucunda toplumsalın ürünü olarak ortaya çıkan mekân şeklidir. Bu nedenle mekânı fiziksel, maddi bir yapı olarak düşünemeyiz (Lefebvre, 2016, s. 68-70). Mekân sahip olduğu anlam kodları ile sosyal etkileşim şekillerini de belirler. Örneğin Tillo'da camiler ve türbelerde davranışsal olarak çocuklara özel müsamahalara gösterilir. Çocuk ve gençler kültür aktarıcısı olarak görüldükleri için İslam kültürünü rahatça izlemeleri ve tekrar etmeleri arzu edilir. Bu şekilde camiler kültür aktarımının gerçekleştiği mekânlara dönüşerek yeni anlamlar kazanır. Dini temsiliyetin mekândaki görünür şekli olan camiler sosyal anlamda sınıfsal anlamlar içermez. İbadet mekânlarında sınıfsal ayırım maddi öğeler üzerinden gerçekleşmez. Maddi anlamda alt gelir sınıfında veya üst gelir sınıfında olmak camide kişinin konumunu belirlemez. Çünkü cami Allah'ın evidir ve burada maddi öğelerin geçerliliği yoktur. Burada makam mevki ancak Allah'a olan takvaya göre belirlenir. Takva görülebilen, ölçülebilen bir değer olmadığı için herkes camide eşit bir konumlanma hakkına sahiptir. Anıtsal mekân olması gereken veya olmaması gereken öğeleri bünyesinde barındıran bir sahne oluşturur. Anıtsal mekân toplumsal mekânın bir yansımasıdır. Geometrik bir görünüme sahip olmasına rağmen toplumsalı yansıttığı için mekânsal temsil ve uygulamaların anlamlarını içerir (Lefebvre, 2016, s. 236-238). Tillo'da anıtsal mekân olarak adlandırılacak yerler, sosyal yaşamın ve toplumsal ilişkilerin esas belirleyicisidir. Gündelik hayat etkinlikleri yapıların fiziksel şekilleri üzerinden değil; sahip oldukları anlamlar üzerine inşa edilir. Camiye ibadet amaçlı gitmek veya türbe ziyaretleri sahip olunan inanç kodlarını ortaya koyduğu gibi bu mekânları birer yapı olmaktan çıkarır. Cami ve türbelere girerken bedenlerin aldığı saygı yüklü duruşlar mekânsal pratiklere işaret eder. Tillo'nun mekânsal diziliminde türbeler kadar camiler de önemli bir rol oynar. Camiler ibadet mekânları olmalarının yanında zekât dağıtılan, küslerin barıştırıldığı, imam nikahlarının kıyıldığı, sohbetlerin yapıldığı, mevlitlerin düzenlendiği, bayramlaşmanın gerçekleştirildiği toplumsal pratikler ile sosyalleşme alanları olarak da işlev görür. Aynı zamanda camiler, mekânın şekillenmesi ve kuruluşu açısından hem düşünsel hem de duygusal ve psikolojik üretimlere alan açan ilişkisel formlara sahiptir.

4.1. Mimarinin Sosyal Yaşama Yansıması

4.1.1. İsmail Fakirullah ve İbrahim Hakkı Türbesi

Toplumun ürettiği sembol, imge ve mitler somut şekillere bürünerek temsili mekânlarda görünür olmaya başlarlar (Lefebvre, 2016, s. 141). Bu anlamda gündelik hayat pratiklerinin ve inanç sistemlerinin sonucu olarak üretilen ve hala ayakta kalabilen mimari yapılar temsili mekânları simgelemektedir. Tillo'da mekân dini içerikli yapılar üzerinden kurgulanmıştır. Mekân güncel olanı değil aynı zamanda geçmişe ait hafızayı da bünyesinde saklı tutar. Bu anlamda zaman ve mekân birbirini içermeyen bir yapıya sahiptir. Örneğin şehirde yerel halkın konumlanması, gündelik hayata ait alışveriş, ticaret vb. pratikler İbrahim Hakkı ve İsmail Fakirullah Türbesini (Fotoğraf 2) merkeze alarak ilerler. Kasabada bulunan kamu kurumları, müze, çayhaneler, bakkallar bu türbeyi merkeze alacak şekilde konumlanmıştır. Tillo Belediyesi Hizmet Binası, Tillo İlçe Müftülüğü, Tillo Konukevi türbenin etrafına konumlandırılmıştır. Bu yapılar bize toplumun mekânı şekillendirmesini örneklediği gibi mekânın da toplumsal olanı ürettiğini örnekler.

Fotoğraf 2.

İsmail Fakirullah ve İbrahim Hakkı Türbesi.

Mekânın kurgulanmasında kültürel özelliklerden “kutsallık” odak noktasını oluşturabilir. Sosyal hayatın dini inanç yapıları etrafında konumlanması topluluğun mekânsal aidiyetine işaret eder. İnanç sisteminin toplumun kültürel belleğine nasıl kök saldığını gösterir (Bilgin, 2013, s. 145). Bu açıdan Tillo kasabasına bakılacak olursa Tillo'da yerleşimin konumlanmasında odak noktası kabul edilebilecek olan yer, İsmail Fakirullah ve onun öğrencisi olan İbrahim Hakkının mezarlarının bulunduğu türbedir. Tillo'da yer alan yapılar mimari açıdan yöre halkının ihtiyaçları ve inançlarına göre mekânda temsil edilmektedir. İnsanoğlu mekânı şekillendirirken sahip olduğu algı, tutum ve davranışları ile aile hayatı ve toplumsal ilişkileri dikkate alarak hareket eder (Bumin, 2016, s. 20).

4.1.2. Yeşil Şifa Kuyusu ve Sağaltıcı İnanç

Tillo'da tarihi özelliği olan saat kulesi meydanın genişletilme çalışmaları esnasında kaldırılmıştır. Bu genişletme çalışmaları ile Tillo'nun girişinde bulunan meydan ulaşımın rahatlamasını sağlamış bir anlamda meydanı buluşma ve karşılaşma yeri haline getirmiştir. Yakın zamanda da kamu destekli projeler ile meydan ve çevresi birtakım değişikliklere uğratılmıştır. Meydanın çevresinde bulunan eski yapılar yıkılmış ve yeni belediye binası yapılmıştır. Işıklıdırma çalışmaları sonrası meydan farklı bir hüviyete bürünmüştür. Ancak bu çalışmalardan en fazla etkilenen yapı Yeşil Şifa Kuyusu olmuştur. Menkıbelere konu olan kuyu ve çevresindeki yapılar sil baştan yeni forma dönüştürülmüştür. Kuyuyu çevreleyen ve modern mimariye ait olduğu her halinden belli olan süslü form Yeşil Şifa Kuyusunun yeni görünümünü oluşturmuştur. Yeşil kuyunun eski hali orayı önceden deneyimleyenler veya fotoğraf 3'ü görebilenler için artık bir “anı yeri”ne dönüşmüştür. “Su kültürü” farklı kültür ve inançlarda tabiat ile ilgili bir inanış olarak varlığını devam ettirmektedir (Türkan, 2012, s. 135). Su ve toprağın insanı oluşturduğu inancı ve su kültürüne ait olan suyun temizleme ve arındırma özellikleri birleştirilerek kutsal anlamlar üretilir. Bu inanış İsmail Fakirullahın kuyuya düşme hadisi ile birleştirilerek yöre halkı için farklı anlamlar ifade etmeye başlar.

Çocuk isteyen, hastalıklardan muzdarip olup şifa bulmak isteyen kişiler için Yeşil Şifa Kuyusu uğranması gereken bir yere dönüşmüştür.

Fotoğraf 3.

Yeşil şifa kuyusunun eski ve yeni görünümü.

4.1.3. Kale'tül Üstad Tepesi ve Işık Hadisesi

Kale'tül Üstad Tepesi, Tillo'ya üç kilometre mesafede olan Tillo'ya göre daha yüksek bir irtifaya sahip olan bir konumdadır. Kale'tül Üstad Tepesi Işık Hadisesinin başladığı duvarın bulunduğu, Tilloluların övgü ile bahsettiği yerlerden biridir. 21 Mart ve 23 Eylül ekinoks günleri Tillo kasabasında gökyüzü karanlık ve aydınlanmamış iken "Kale" adı verilen duvarda yer alan boşluktan güneş ışıkları geçerek İsmail Fakirullah türbesinde bulunan kuledeki aynalı boşluğa doğru yol alır. Ardından ışık kuleden türbenin iç kısmına sızarak Erzurumlu İbrahim Hakkının hocası İsmail Fakirullah'ın kabrinin başucunu aydınlatır. Bu olay "Işık Hadisesi" olarak adlandırılır. İbrahim Hakkının oluşturduğu düzeneğe işaret etmek üzere Işık Hadisesinin başlangıç noktası olan alana "Üstadın Tepesi" veya "Kale'tül Üstad" adı verilmiştir.

Kale, Işık Hadisesinin başlangıç noktası olan yer olup ileri derecede matematik bilgisi ihtiva eden taşlardan örülmüş ortasında boşluk bulunan bir duvardır. Duvardaki boşluk İbrahim Hakkının hocası İsmail Fakirullah'ın mezarının başucunu aydınlatan ışık olayının başlangıç yeridir (Fotoğraf 4). Ekinokslarda gerçekleşen ışık olayını izlemek için pek çok kişi ilçeye gelmektedir. Havanın bulutlu olduğu zamanlarda ışık olayı gerçekleşmediği için ziyaretçiler ışık hadisesini izleyememektedir. Işık hadisesi tarihlerinde sabahın erken saatlerinde (güneş doğmadan) kasaba ziyaretçi akınına uğramaya başlar. Astronomik olarak özel bir içeriği olduğu gibi hoca ve talebe arasındaki ilişkinin edep, saygı ve vefa içeriklerini yansıttığı için Tillo kasabasına özel bir anlam katmaktadır.

Fotoğraf 4.

Kale'tül Üstad duvarındaki pencere ve güneş ışığı olayı.

4.1.4. Cas Evler: Ev İçi Kurulum ve Donatılar

Alçı taşı, Cas Evlerin yapı malzemesidir. Alçı taşı sağlam bir yapı malzemesi olmadığı için Cas Evler zamana karşı direnememektedir. Bu zayıf yapı malzemesinden dolayı Cas Evler alttan geniş yapılırken üst kısımlara doğru daralan bir konut planı tercih edilmiştir. Mekânın mimari yapılanmasında dini inanç ve sosyal özelliklerin etkili olduğu bilinen bir gerçekliktir. Tillo'da da mimari yapılar inanç ve sosyal değerler ile örülerek somut görünüm kazanmıştır. Bu durum özellikle geçmişin yaygın konut tipi olan Cas Evlerde izlenebilir. "Bellek mahalleri", inşa edildikleri zamana ait olmadıkları gibi günümüze de ait değildirler. Onlar hem geçmiş zamanı hem de günümüzü içeren geniş bir zamanı anlatırlar (Connerton, 2014, s. 31). Bu anlamda Cas Evler de "Bellek mahalleri" olarak adlandırılabilir.

Cas Evler, geleneksel özellikler ön planda tutularak geniş aile modeline göre yapılmıştır. En önemli özelliklerinden biri geleneksel aileyi oluşturan aile gruplarının aynı anda konaklayabilmesine imkân tanınmasıdır. Cas Evlerde dede, oğul ve torun üç kuşak bir arada yaşayabilecek şekilde mimari bir planlama dikkat çekmektedir. Cas Evler konut planı olarak sonradan eklemeler yapılacak şekilde inşa edilmiştir. Aile üyelerinin evlenmesi ve üye sayısının artmasına bağlı olarak yeni bölümler oluşturulur ve kullanım alanı genişletilir. Evler, yöreye ait gerçeklikler, ihtiyaç ve tercihler doğrultusunda özgün duruşlar gösterir ve kimlik sahibi olurlar (Bumin, 2016, s. 120).

Cas Evler, günümüzde geleneksel aile modeli yaygınlığını yitirdiği ve aynı zamanda zamana direnç gösteremedikleri için yok olmaya başlamış ancak restorasyon işlemleri ile ayakta kalabilecek duruma gelmiştir. Ailenin genişlemesi ile eve yeni bölümler eklenmesi evlerin esnek bir mimari düzende inşa edilmesini gerektirir (Duben, 2002, s. 113). Evi oluşturan en küçük oda bile duvarlar ile ayrılmasına rağmen sosyal içeriğinden dolayı toplumsal mekân özelliği gösterir (Lefebvre, 2016, s. 112). Cas Evler de birden fazla bölümden oluşan zaman içinde eklemeler yapılarak yeni odalar oluşturulan toplumsal mekân özelliği gösteren yaşam alanlarıdır. Cas Evlerde alt katta avlu yer alırken üst katta ise aile üyelerinin kullanımı için yan yana odalar yapılmıştır. Odaların üst kata inşa edilmesi ortak kullanım alanı olan avlunun dışında mahremiyet ihtiyacını karşılamaya yöneliktir.

Günümüzde değişen sosyal yaşam talepleri yeni konut tiplerini dayatmaktadır. Küreselleşmenin kaçınılmaz etkisi ile Tillo'da da geleneksel aile modeli sayısı azalmaktadır. Anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile modeli ise daha yaygın hale gelmektedir. Kapitalizm üretim ve tüketim şekillerini değişikliğe uğratmaya devam etmekte sonuç olarak kişiler bireysel hayat koşullarını tercih etmeye başlamaktadır. Kişilerin ekonomik özgürlüğe sahip olması onları ailelerinden ayrı bağımsız hareket etmeye yönlendirmektedir. Kentsel doku bozulma ve sıkışmanın sonucu olarak dışa doğru bir gelişim göstermeye başlar (Lefebvre, 2017, s. 28). Sonuç olarak yerleşim yerleri kent merkezinden çevreye doğru akış göstermeye başlar. Tillo'da da benzer bu durum yerleşmelerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Tillo ilçe merkezinde bulunan evler yerine şehrin girişine inşa edilen siteler yerli halkın yeni gözdesi haline gelmeye başlamıştır. Siteler geleneksel kültürel öğelerden uzak yapıları ile

hiyerarşi ve katmanlaşmanın meşrulaşmasına yol açmaktadır (Çelik, 2013, s. 35). Güvenlikli ve duvarlarla çevrili siteler bu küçük kasaba da mahalle kültürünün yok olmasına sebep olmaktadır. Sokakta sosyalleşen çocuklar, sitelerde odalarda hapsolmaya sayıca kalabalık olan apartmanlarda yalnızlaşmaya başlamaktadır. Ayrıca mahalle kültürünün kaybolması ile komşuluk, akrabalık ilişkileri zayıflamaya, yardımlaşma dayanışma kültürü yok olmaya başlamaktadır. Mimarının modern normlar üzerinden inşa edilmeye başlaması gündelik yaşam pratiklerinin de değişikliğe uğramasına neden olmaktadır.

Günümüzün kapitalist düzeni ve materyalist değer dünyası geleneksel aile kavramı yerine çekirdek aile kavramını ortaya çıkarmıştır. Çünkü artık güçlü olmak için aile üyelerinin sayısı değil ailenin ne kadar gelire sahip olduğu önemli hale gelmiştir. İnsanlar bireyselleştirilmekte, ailenin parçalanması ve küçük bölümlere ayrılması ile yeni tüketiciler hazır hale getirilmektedir. Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi buzdolabının evlere girmesi ile mekânın kullanım şekli farklılaşmaya başlamış ve mekânın üretimi anlam değiştirmiştir. Yaz aylarında bahçede toprak altına veya ırvilerde zemine gömülerek kışın kullanılmak üzere peynir hazırlama yöresel bir mekânsal üretim olmaktan çıkmış buzdolabı mekânın kullanım şeklini değişikliğe uğratmıştır. Bu faaliyetin artık yapılmıyor olması Tillo'da Cas ev (Fotoğraf 5) mimarisinin birer yapı birimi olan ırvî (bir nevi kiler) ve tabokların (bir nevi depo) yapılmamasına yol açmıştır.

Değişen mekânsal üretim biçimleri mekânın konut tipinin değişikliğe uğramasına neden olmuştur. Benzer şekilde evlerin bahçeleri veya yakınına inşa edilen tannor'larda ekmek pişirme alışkanlığı da günümüzde yok olmaya başlamıştır. Günümüzde ekmek fırını veya ekmek fabrikalarında hazırlanan ekmek türleri yörede yeni nesil tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Gündelik hayat pratikleri kapitalizmin etkileri ile farklılaşmakta ve küresel olana evrilmeye devam etmektedir. Bu aynılık, benzeşme ve dönüştürme hali kültürel farklılık ve çeşitlilikleri ortadan kaldırmakta ve tek tipli kültüre dönüştürmektedir. Toplumların sahip oldukları çeşitliğin oluşturduğu çokkültürlü toplumsal yapılar varlıklarını sürdürmekte zorlanmaktadır.

Fotoğraf 5.

Yukarıya doğru daralan cas ev görünümü

4.1.5. Ev Altı Geçit, Tüneller: Sabatlar

Mekân; bizi kuşatan, bizim dışımızda olan mimari yapılardan ibaretmiş gibi düşünülmemelidir. Aksine insanın bedensel duruşu ve konumu ile bütünleşen bizi anlatan bir içeriğe sahiptir. Bu anlamda mekân temsileri entelektüel düşünce sistemi ile ortaya çıkarılmış bir göstergeler sistemi gibi düşünülebilir. Sonuç olarak mekân bize ait, bizi anlatan, inanç ve değerlerimiz ile örülmüş bir parçamızdır (O'meara, 2014, s. 23). Bize ait olma durumu bir deneyim, yaşanmışlığa işaret ederek birey için birtakım anlamlar ifade eder (Halbwachs, 2017, s. 142). Tillo kasabasının ilk nüvesini oluşturan alanlar dar sokaklar ve birbirine yapışık evlerden oluşan bir plana sahiptir. Evlerin birbiri ile bitişik yapılması yöre halkının komşuluk ilişkilerini mekânsal yakınlık üzerinden kurgulama isteğinin bir sonucu gibi düşünülebilir. Müslüman Arap şehirleri birbirlerine benzeyen planları ile dikkat çeker (O'meara, 2014, s. 17). Dar sokaklardan geçiş sağlayan sabatları ve çıkmaz sokakları ile Tillo'da buna örnek olarak gösterilebilir. Evlerin altında sokak bağlantısını sağlayan herkesin kullanabildiği sabatlar vardır. Bir nevi tünel geçit sistemi olan bu yapılar herkesin kullanımına açık olan yerlerdir. Sabatlar (Fotoğraf 6) oldukça dar ve alçak oldukları için araçların geçişi söz konusu değildir. Sabatların hemen üstünde bir evin odası yer almaktadır. Günümüzde bu şekilde bir odasının altında sabat olan evlerde yaşam devam etmektedir.

Fotoğraf 6.

Tillo Mücahit mahallesinden sabat (tünel, geçit) örnekleri

5. Tillo'da Kamusal Yapılanma

İdeoloji, mimari tasarımlar ile beraber sokak adlarını ve iletişim araçlarını da kullanır (Portelli, 1982, s. 29). Böylece mekân ideolojinin yayılması için araç olarak kullanılır. Egemen olan gruplar mekânı bir enstrüman olarak kullanırlar (Lefebvre, 2016, s. 16). Yönetim aygıtının mekânı şekillendirirken yerel dinamikleri dikkate almaması yeni bir toplumsal yapı oluşturma isteğinden kaynağını alır. İktidarı oluşturan güç meşruluğunu ve varlığını mekân üzerinde gerçekleştirdiği değişiklikler ile yönettiği kişilere aktarır (Yeşilkaya, 1999, s. 19). Mekân; kır, kent, grup kimliği ve aidiyetlerin şekillenmesi bağlamında ortaya çıkarılır. Bu bağlamda toplumların anlam ve değerleri mekâna yansıtılır (Tümtaş, 2012, s. 12). Tillo 3647 sayılı kanunla ile 1990 yılında Aydınlar ismi ile ilçe statüsüne dönüştürülmüştür. 1991 yılında ise ilçe idari yapılanmasına alınmıştır (Tillo Kaymakamlığı, 2019). İktidarı elinde tutan güçler mekânı kendilerine benzeterek şekillendirirler. Bunu gerçekleştirmelerinin sebebini herkesi kendilerine benzeterek yeni bir toplumsal hafıza oluşturma ve bunu normalleştirme olarak açıklarlar (Torlak, 2016, s. 12). Bu şekilde benzetme uygulamasına Tillo'nun idari yapılanmadaki isimlendirmesi örnek olarak gösterilebilir. 1991'de ilçe yapılan Tillo ilk başta Aydınlar adı ile resmi bir yapıya kavuşmuştur. Oysa yörenin özgün ve yerel adı Tillodur. 2013 yılına kadar resmi olarak Tillo adında bir yerleşimin varlığı yadsınmış ve yok sayılmıştır. 28814 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan kanun ile Tillo, asli adına kavuşabilmiştir. Bu isim değişikliği birtakım sembolik anlamlar içermektedir. Konuya zihinsel bir tasarımla yaklaşılarak, duygusal bir bağ kurmak ve olumlu bir izlenim oluşturulmak istenmiştir. Tillo adı kadim bir isimlendirme olup İbrahim Hakkının 1756 yılında kaleme aldığı *Marifetname* isimli eserinde hocasını Şeyh İsmail Tillovi (Hakkı, 2018, s. 1039) olarak aktarmaktadır. Aydınlar adı uzun yıllar kamu kurumlarında kullanılmış olsa bile yerelde halk Tillo adını kullanmaya devam etmiştir. Çünkü toplumsal hafızaya Tillo adı işlenmiş ve geçmişten günümüze getirilmiştir. Yerel halk tarafından Aydınlar adı o kadar yabancı karşılanmış ve kabullenilmemiştir ki çoğu zaman tabelalara Aydınlar adının yanına Tillo adı yazılmıştır. Böylelikle Tillo adı hatırlatılmaya/imegeleştirilmeye çalışılmıştır. Eski isimlerin yok sayılması ve yeni isimler verilmesi Orwell'in (2017a, s. 172) 1984 isimli romanında aktarıldığı gibi yeni bir anlam dünyası oluşturma çabası olarak okunabilir. Oysa bu roman ütopya türünde yazılmış olmasına rağmen benzer uygulamalar gerçek hayatta da kendini gösterebilmektedir. Romanda iktidarı oluşturan güç iletişim araçları yolu ile "yeni söylemler" üretmeye çalışmakta ve toplumun hangi hafıza ürünlerini kullanacağına karar vermektedir. Kelimelerin hangi anlamlarda kullanılması gerektiği dikte ile topluma kabul ettirilmeye çalışılır. Kamu idari yapılanmasının eski ad yerine yeni isimlendirme yoluna gitmesi Tillolular tarafından hoş karşılanmamış olsa bile yüksek sesli itirazlar yapılmamıştır. Devletin uygulamaları, yönetilenler tarafından teslimiyetçi ve kanıksayıcı bir şekilde kabul edilir (Sennett, 2002, s. 16). Toplumsal olarak grupların karar alma mekanizmalarında bireysel yaklaşımlar kabul görmez. Toplumu yöneten kesim halk adına halk için kararlar alır ve uygular, toplumu oluşturan bireylerin itiraz etmeye hakkı yoktur. Sorgulama yapmasına gerek yoktur (Orwell, 2017b). Toplumların ortak hareket etme becerilerinin düşük olması dayatılan kararların daha hızlı bir şekilde kabul ettirilmesine neden olur. Modern bir dünya kurma ideali için hareket ettiği iddiasında bulunan yönetim pek çok kültür ögesi ile beraber din, dil ve tarihi yeniden kurgulamaya, köy, kenti yeniden inşa etmeye çalışır (Çavuşoğlu, 2014, s. 52).

Sonuç

Tillo geçmişe ait kültürel hafıza ürünlerini günümüz dünyasında da canlı tutmaya çalışan bir yerleşim yeridir. Küreselleşmenin olumsuz etkileri toplumsal hafızayı yok etmekte ve kültürel öğelerin gelecek nesillere aktarımını olumsuz olarak etkilemektedir. Yönetim eğitim şekli olarak medreseleri var ve yok arasında muallakta bırakmış, Tillo adını resmi yapılanmada kullanmayarak yereli silmeye çalışmıştır. Tillo adı siyasi kaygılar ön plan çıkınca hak ettiği değeri görmekte ve resmi adlandırmaya dahil edilebilmektedir. Kadim yer adlarının verilmemesi iktidarın birey ve toplumu şekillendirme, mekân üzerinde egemenliğini sembolik unsurlarla gösterme şekli olarak okunabilir. Kamunun mekânsal temsili sokak, meydan, kamu binaları üzerinde de etkisini hissettirmektedir. Kapitalist yaklaşımdan dolayı, dini özellikleri nedeni ile ön plana çıkması gereken cami, türbe gibi yapılar turistik bir unsur olarak görülmekte ve asli görünümünde değişikliklere gidilmektedir. Modern hayat dayatmaları ile toplum dönüştürülmekte yerel olan değerini yitirmektedir. Küreselleşmenin yekpare bir toplum oluşturma çabası da insanları tektipleştirmekte sonuç olarak yöresel gelenek ve görenekler unutulmaya yüz tutarak toplumsal hafızadan silinmeye başlamaktadır. Tillo bu uygulamalardan kaçınmamakta yerel gelenek ve göreneklerin, dini ritüellerin, törenlerin uygulanabilirliği azaltmakta ve gündelik hayatta eskisi kadar yoğun bir şekilde izlenememektedir. Tillo'da kültürel çeşitliliğin yansımaları olan gündelik yaşam pratiklerinin uygulanma oranı azalmaya başlamıştır. Toplumsal pratiklerin uygulanma sıklığı azaldığı için bazı uygulamalar da dönüşerek değişikliğe uğramıştır. Değişen, dönüşen bu uygulamalara aile içi yaşam, dinsel ritüeller, cenaze ve düğünlerin uygulanma biçimleri örnek olarak gösterilebilir. Geçmişten günümüze taşınan uygulamalar ve günümüze ait olan pratikler yaşam formunun çeşitliliğini de arttırmaktadır. Yaşlı bireylerden bazıları gelenek ve göreneklerini içselleştirmiş ve uygulamaya devam ederken günümüze ait uygulamalara da uyum sağlamakta ve aynı pratikleri sergilemeye çalışmaktadır. Ev ortamında yürütülen nişan ve düğün merasimlerinin salonlara taşınması ve yerel halkın buna uyum sağlaması örnek olarak gösterilebilir. Cenaze, nişan, düğün, icazetname törenleri sosyalleşmenin ve bireyin toplumsal aidiyetinin arttığı zamanlardır. Bu pratikler ile toplumsal hafıza öğeleri tekrar edilmekte ve yeni nesiller tarafından öğrenilmektedir. Öte yandan teknolojinin gelişmesi akrabalık, komşuluk ilişkilerini azaltmakta kültür aktarımını sekteye uğratmaktadır. Eski zamanlarda gaz lambası ışığı altında tüm aile üyelerinin ve yakın çevrenin toplanarak oturduğu bilgilerini ve tecrübelerini paylaştığı ortamlar oluşmadığı için kültürel bellek aktarımı azalmaktadır.

Dilsel çeşitliliğin zengin olduğu Tillo aynı anda üç dilin konuşulduğu ender yörelerden biridir. Türkçe, Arapça ve Kürtçeyi bilen kişiler yörenin üç dilli kardeş şehir olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Dilsel çeşitlilik de zamana karşı direnç göstermekte zorlanmaya başlamıştır. Yeni gelen nesillere dil öğretmenin zorluğu yanında ailelerin yerel dillerin öğretilmesi ve konuşulması yönündeki isteksizliği yerel dilleri yok olma tehlikesi ile baş başa bırakmaktadır. Nitekim yaşı ileri olan Tillolular yerel dillere hâkim olsa da yaş ortalaması düştükçe yerel dillere hakimiyet düzeyi azalmaktadır. Bireyler arasında iletişimin azalması da bu durumun sebebi olarak görülebilir. Tillo, niceliksel olarak azalmaya başlamasına rağmen günümüzde her üç dili konuşabilen insan varlığı ile toplumsal üretimi devam ettirmeye çalışmaktadır. Çokkültürlü bir toplum şeklinde birbirini içselleştirmiş olan sosyal grupların kendilerini yeniden üretmeye devam etmeleri için sosyal etkileşimin devamlılığı oldukça önemlidir. Ancak iletişimin azalması kültürel anlamda toplumsal belleğin zayıflaması sonucunu da beraberinde getirecektir.

Tillo'da sosyal yaşam kültürel belleği, kültürel bellek de gündelik yaşam pratiklerini ortaya çıkarmıştır. Tillo'da yaşayan birey hem ev içi etkinliklerinde hem de kamusal alan yaşam pratiklerinde bu kültürel bellek öğeleri ile kuşatılmıştır. Bireylerin mekânda konumlanışları, giyim kuşam tercihleri, tören ve merasimlerdeki pek çok pratik belirlenmiş olan kültürel uygulamalara göre düzenlenmeye çalışılır. Ancak modernleşmenin gündelik hayat pratiklerini dönüştürücü etkisi nedeni ile toplumsal yaşama ait normlar Tillo'nun toplumsal hafızasında ritüel ve uygulamalar açısından temsiliyetini yitirmeye başlamıştır.

Geçmişte mahremiyet ve dinsel muhafazakarlık konut mimarisinin şekillenmesinde etkili olmasına rağmen günümüze yaklaştıkça modern mimari tercih edilmeye başlamıştır. 1990'lı yıllardan önce yaygın konut tipi olan Cas evler geleneksel mimari öğeleri olarak fiziksel varlıklarını sürdürmekte zorlanmaktadır. Toplumsal belleğin mekânda temsilinin en güzel örneklerin olan bu yapılar zamana direnç gösterememektedir. Küreselleşmenin yereli yok edici etkisi, modern hayat kurgusunun yaygınlaşması ile mimari öğelerinin çoğu kullanılabilirliğini yitirmekte ve artık bir yapı birimi olmaktan çıkmaktadır. Cas evler yerine apartman konutları tercih edilmekte, İrvi ve taboklar (kiler, depo) ihtiyaç duyulmayan bir yapı elemanı olmadığı için yapılmamakta, tannorlarda ekmek pişirilmesi uygulaması azalmaktadır.

Turistik kaygılar ile mekân asli görünümünden çıkarılarak profesyonel olmayan restorasyon işlemleri sonucunda yeni modern! görünümlere dönüştürülmektedir. Yeşil Şifa kuyusu, divanhane ve cas evler turistik dönüşümden olumsuz yönde etkilenen yapılar olarak dikkat çekmektedir. Tillo'da yıkılan ve harabe haline gelen yapılara bakım ve onarım çalışmalarının uzman bakış açısı ve teknik ekiplerce yapının özünün bozulmadan yapılması mekânsal hafızasının yok olmasının önüne

gececektir. Turistik kaygılar ile değiştirilen yapılar yerel özelliklerini kaybetmekte ve pazarlama unsuruna dönüştürülmektedir. Mekânsal belleğin aidiyet, inanç ve sosyal yaşam pratiklerinin birer temsilini yansıtan bu yapılar anılarda kalacak fiziksel varlıklara dönüştürülmektedir. Tillo'dan ayrılan ailelerden bazılarının evlerini satmaması mekânsal ve toplumsal aidiyete işaret eder. Bu durum mülkiyet hakkı açısından kabul edilebilecek bir durum olmasına rağmen evlerini satmayan ama uzun yıllar Tillo'ya gelmeyen ailelerin evleri yıkılmakta, harabe halinde mekânda yer kaplamaktadır. Bu yıkılmış evler mekânsal olarak kültürün sürekliliğini kısıtlamaktadır. Çünkü toplumsal yaşam alanı olarak mahalle, aileden sonra etkileşimin meydana geldiği ilk çevreyi oluşturmaktadır. Yerel mimari dokunun dönüştürülmesi Tillo'nun mekânsal hafızasını yok etmektedir. Tillo'da mekân bu değişiklikler nedeni ile Augé'nin (2016) "yok yerler"ine dönüşmektedir. Mekân; hafızası olmayan, bir süreliğine gelinen ve dönülen, sadece turistik kârlılığın devam için koruması gereken bir yere dönüştürülmemelidir. Yereli korumak için kamu eliyle birtakım tedbir ve koruma önlemlerinin ele alınması ve uygulamaya geçilmesi yerel kültürün ve mekânsal hafızanın kaybolmasının önüne geçecektir.

Kaynakça | References

Aktay, Y. (2018). *Türk eğitiminin modernleşmesi bağlamında Siirt medreseleri*. İbrahim Hakkı ve Siirt uleması sempozyumu. Siirt, Türkiye.

- Alver, K. (2007). *Siteril Hayatlar*. Hece Yayınları.
- Arslan, H. (2008). *Yüksek ruhlar ve aydınlar yurdu Tillo*. İbrahim Hakkı ve Siirt uleması sempozyumu. Siirt, Türkiye.
- Atalay, Ö. (1946). *Siirt tarihi*. Çeltut Matbası.
- Augê, M. (1999). *Unutma biçimleri*. (M. Sert, Çev.). Om Yayınları.
- Augê, M. (2016). *Yok yerler*. (T. Ilgaz, Çev.). Daimon Yayınları.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve kolektif bellek*. Bağlam Yayıncılık.
- Boran, A. Tüfekçioğlu, A., Yıldız, İ., Erdal, Z. ve Alper, M. C. (2013). *Tillo'daki tarihi eserler*. Siirt Valiliği İl Kültür ve Turizm Yayını.
- Bumin, K. (2016). *İslam'da şehir ve mimari*. Timaş Yayınları.
- Can, B. (2017). *Kentle kavga: Mustafa Kutlu öykücülüğünde mekân*. İzdiham Yayınevi.
- Cantek, Ş. F. L. (2011). "Yaban"lar ve yerliler-başkent olma sürecinde Ankara. İletişim Yayınları.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar nasıl anımsar?*. (A. A. Şenel, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. M. Bütün-S. B. Demir (Çev. Ed.). Siyasal Kitapevi.
- Cündioğlu, D. (2011). *Sözlü kültürden yazılı kültür'e anlamın tarihi*. Kapı Yayınları.
- Çavuşoğlu, E. (2014). *Türkiye kentleşmesinin toplumsal arkeolojisi*. Ayrıntı Yayınları.
- Çelik, C. (2013). *Geleneksel şehir dindarlığından kent dindarlığına*. Hikmetevi Yayınları.
- Deal, T. & Kennedy, A. (2000). *Corporate cultures: The rites and rituals of corporate life*. Perseus.
- Doytcheva, M. (2016). *Çokkültürlülük*. (T. Akıncılar - Onmuş, Çev.). İletişim Yayınları.
- Duben, A. (2002). *Kent, Aile, Tarih*. (L. Şimşek, Çev.). İletişim Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Güzel tehlike. Claude Bonnefoy ile Söyleşi*. (S. Kılıç, Çev.). Metis Yayıncılık.
- Gulbenkian Komisyonu (2016). *Sosyal bilimlere açın: Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor*. (Ş. Tekeli, Çev.). Metis Yayıncılık.
- Güvenç, B. (1972). *İnsan ve kültür-Antropolojiye giriş*. Sosyal Bilimler Derneği.
- Hakkı, E. İ. (2018). *Marifetname*. (F. Meyan, Çev.). Bedir Yayınevi.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri*. (B. Uçar, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif bellek*. (B. Barış, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Hall, S. (2002). *İdeoloji ve iletişim kuramı. Medya kültür siyaset içinde*. S. İrvan (Der.). Alp Yayınevi.
- Harvey, D. (2016). *Sosyal adalet ve şehir*. (M. Morali, Çev.). Metis Yayınları.
- İbrahimhakkıoğlu, B. (2012). *Aşk ile an seyretmek*. Sufi Kitap.
- İnceoğlu, M. (2011). *Tutum algı iletişim*. Siyasal Kitabevi.
- Kaplan, S. (2012). *Ortadoğu'ya tutulan Fransız aynaları: Ermeni ve Türk belgelerinde Kilikya*. E. Özyürek (Der.). *Hatırladıkları ve unuttukları ile Türkiye'nin toplumsal hafızası* (s. 19-47) içinde. İletişim Yayınları.
- Karakaş, R. (2014). *Siirt menkıbeleri ve türbe ritüelleri*. Maya Akademi Yayınları.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. İmge Kitabevi.
- Kongar, E. (2013). *Kültür üzerine*. Remzi Kitabevi.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü yurttaşlık azınlık haklarının liberal teorisi*. (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Lefebvre, H. (2016). *Modern dünyada gündelik hayat*. (İ. Gürbüz, Çev.). Metis Yayınları.

- Lefebvre, H. (2017). *Şehir hakkı*. (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nisbett, R. E. (2015). *Düşüncenin coğrafyası*. (G. Çağalı-Güven, Çev.). Varlık Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. (M. E. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi.
- O'meara, S. (2014). *Mekân ve Müslüman şehir hayatı: Fes labirentinin sınırlarında*. Açılım Kitap.
- Obuz, Ö. (2017). *Siirt'in cumhuriyet serüveni*. Akıl Fikir Yayınları.
- Orwell, G. (2017a). *1984*. (C. Üster, Çev.). Can Yayınları.
- Orwell, G. (2017b). *Hayvan çiftliği*. (C. Üster, Çev.). Can Yayınları.
- Özgen, N. (2012). Siirt'in inanç turizm mekânları: Ziyaret (Veysel Karani) ve Tillo (Aydınlar) örnekleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17 (27), 251-272.
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve tarihsel blok*. (K. Somer, Çev.). Savaş Yayınları.
- Sadoğlu, H. (2003). *Türkiye'de ulusçuluk ve dil politikaları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sılan, N. S. (2011). *Kürt sorunu ve devlet- Tedip ve tenkil politikaları (1925-1947)*. Tuğba Yıldırım (Der.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Solak-Güleç, S. (2014). *Mekân-Kimlik Etkileşimi ve Kentsel Mekândaki Tezahürleri*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Tillo Kaymakamlığı. Aydınlar. <http://www.tillo.gov.tr/turizm> adresinden (23.05.2023) alındı.
- Tillo Konum Haritası. <https://www.openstreetmap.org/copyright> adresinden (25.06.2023) alındı.
- Tillo uydu görünümü. <https://www.google.com/maps/@37.9490161,42.0096796,1463m> adresinden (20.06.2023) alındı.
- Torlak, S. (2016). Mekân meselesine bir giriş. Ö. Kulak (Ed.), *Mekân meselesi* içinde. (s. 11-29). Tekin Yayınevi.
- Tümtaş, M. S. (2012). *Kent, mekân ve ayrışma*. Detay Yayıncılık.
- Türkan, K. (2012). Türk dünyası masallarında su kültürü. *Millî folklor dergisi*, 24 (93), 135-148.
- Urry, J. (2015). *Mekânları tüketmek*. (R. G. Ögdül, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Uygur, N. (2013). *Kültür kuramı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Yeşilkaya, N. G. (1999). *Halkevleri: ideoloji ve mimarlık*. İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yüce, A. (2007). *Siirt'te tasavvuf kültürü*. Uluslararası Siirt Sempozyumu. Siirt, Türkiye.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.